

FÂİZ ET-TRABZONÎ VE ESERLERİ

Ramazan ASLAN*

Hayatı¹

Künye ve lakaplarıyla beraber tam adı es-Seyyid Muhammed/Mehmed b. es-Seyyid Ahmed et-Trabzonî/el-Konstantonî veya başka kaynaklarda geçtiği üzere el-Mevlâ es-Seyyid Mehmed Fâiz Efendi'dir. Müellif aynı zamanda "Safîhî" ve "Fâiz" mahlası ile "Bıçakçılar İmamı Hafîdî" olarak da tanınmıştır. Fâiz Efendi, aslen Trabzonlu olup 1714 senesinde dünyaya geldi. Osmanlı padişahlarından I. Mahmut (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789) ve III. Selim (1789-1807) döneminin devlet kademelerinde müderrislik ve bazen de kadılık görevlerini icra eden Mehmed Fâiz, ömrünün son dönemlerinde nakibüleşraflık görevine tayin edildi. *Sicill-i Osmânî*'de geçtiği üzere o, müderris olan Kesriyelizâde Ebûbekir Bey'in (ö.?) kızıyla evlendi ve bu evlilikten dört çocuk dünyaya geldi. En büyükleri Müderrislik ve Galata kadılığı görevlerinde bulunan Seyyid İbrâhim Edhem (ö. 1232/1817) ile Seyyid Süleyman Şefîk (ö.?) adında iki oğludur. Zira o, *Şerh-i Kasîde-i Bânet Suâd* eserini kaleme alırken, mukaddimesinde kendisini "Ebû Edhem" künyesiyle tanıttı. Yine şiirlerini nazmettiği bir diğer koleksiyonunda "nûr-ı ayınım" sözüyle üçüncü oğlu Mehmed Hâlid'e atıf yaptı. Müellifin aynı zamanda Havvâ (ö.?) adında bir de kızı vardır. Fâiz Efendi yaklaşık 30 yıl gibi uzun bir zaman dilimini kapsayacak kadar müderrislik görevinde bulundu. Hadis ve kırâat alanlarında temayüz eden ve aralarında reîsülkurrâların bulunduğu bir aileden gelen Fâiz Efendi, Süleymaniye Dârülhadisi'nde müderrislik de yaptı. 1776 tarihinde kendisine Pâye-i Kudüs rütbesi verildi ve Üsküdar kadılığına atandı. 1784-1785 senesinde Edirne ve 1788-1789 yılında ise Medîne-i Münevvere kadılığına tayin edildi. *Sicill-i Osmânî*'ye göre 8 Recep 1205 (13 Mart 1791), *Devhatü'n-Nukabâ*'ya göre 21 Recep 1205 (26 Mart 1791) tarihinde ise Nikâbet-i Eşrâf'lık (nakibüleşraf) görevine getirildi. 1791-1792 yılında Dârüssaltan'a yani İstanbul'a kadı olarak atandı.² Mehmed Fâiz 1793 yılında yaklaşık 80 yaşındayken vefat etti. Mezarı Kasımpaşa'daki Tersane Bahçesi'ndedir.³

* Arş. Gör., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Ana Bilim Dalı, ramazanaslan@trabzon.edu.tr

¹ Mehmed Fâiz Efendi'nin biyografisi ve eserleri hakkında bilgi sunan çalışmalara bakıldığında bunların son derece kısıtlı olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber bazı son dönem Osmanlı klasik eserleri ve günümüz akademi sahasında Ömer Said Güler'in onun hayatı ve bazı eserleri üzerine yaptığı çalışmalardan sadra şifa bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Dolayısıyla çalışmamız bu kaynaklar esas alınarak hazırlanmıştır.

² *Riyâzu'n-Nukabâ* adlı eserde müellifin görevleri kronolojik açıdan şu şekildedir: Darülhilâfe Kadılığı → Kudüs Kadılığı Pâyesi → Üsküdar Kadılığı Pâyesi → Edirne Kadılığı → Medîne Kadılığı Pâyesi → İstanbul Kadılığı Pâyesi.

³ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedîyyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: Matbaa-i Behiyye - Milli Eğitim Basımevi, 1951), 2/350; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatu'n-Nukaba / Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrafîlar*, nşr. Hasan Yüksel - Mehmet Fatih Köksal (Sivas: Dilek Matbaası, 1998), 107; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayar - Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 2/508; Yunus Aktı, *Ahmed Nazif Efendi Ve Nakibüleşrafîlara Dair Eseri: Riyâzu'n-Nukabâ -Tahlil Ve Metin* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 36,88; Ömer Said Güler, *Ka'b b. Zühayr 'in Kasîde-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkidli Neşirleri)* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 96-102; Ömer Said Güler, "Nakibüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'Râciyye, Tebriknâme Ve Nazireler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 47 (2022), 814-818; Ayhan Işık, "Osmanlı Devleti'nde Nakibü'l-Eşrâfîlık Müessesesi Ve Meşihat Arşivindeki Nakibü'l-Eşrâf Defterleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 8 (2014), 224,247; Mehmet Nuri Çınarcı, *Şeyhülislam Arif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş-Şu'arası ve Transkripsiyonlu Metni* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 93-94; Mehmet Fatih Köksal, "Fâiz / Safîhî, Bıçakçılar İmamı Hafîdî Seyyid Mehmed Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2015), 1-1; Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü'ş-su'arâ*, nşr. Mehmet Nuri Çınarcı (Ankara: Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2019), 84; Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (ts.), 176.

Eserleri

Fâiz Efendi devletin üst kademelerinde yer alan bir âlim ve bürokrat olduğu gibi aynı zamanda müellif, şarih, şair ve hattat kimlikleriyle de tanınan bir kimsedir. Ahmed Rifat Efendi ve Ahmed Nazif Efendi, eserlerinde Mehmed Fâiz'in devrin önemli ulemasından olduğunu belirttikten sonra "Safhî" mahlasıyla benzersiz şiirler kaleme aldığı belirtmişlerdir. Kendisi aynı zamanda bir hattat olan Fâiz Efendi, "Bıçakçılar İmamı ve Sultan Mahmud Vaizi iken vefat eden Zâhid Abdullah Efendi'nin hafidi" şeklinde anılmıştır. O, hat derslerini Tophaneli Sarı Yahya Fahreddin Efendi'den (ö. 1168/1755) almıştır. Fâiz Efendi'ye ait sülüs-nesih tarzda yazdığı iki hat tablosu vardır. Bu tabloların ikisinde de Hz. Peygamber'e nispet edilen bir hadis-i şerif-i yazmıştır:⁴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ: رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي بَعْضِ خُطْبِهِ أَوْ مَوَاعِظِهِ: أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَشْغَلَنَّكُمْ دُنْيَاكُمْ عَنْ آخِرَتِكُمْ، وَلَا تُؤْتِرُوا أَهْوَاءَكُمْ عَلَى طَاعَةِ رَبِّكُمْ، وَلَا تَجْعَلُوا إِيمَانَكُمْ دَرِيْعَةً إِلَى مَعَاصِيكُمْ، وَحَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَمَهْدُوا إِلَيْهَا.⁵

كتب السيد محمد فائز

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

(Abdullah b. Abbâs şöyle dedi:) Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem, bazı hutbe ve vaazlarında şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Dünya işleriniz sizi ahiretinize karşı meşgul etmesin! Sakın ola heva ve arzularınız Rabbinize ettiğiniz itaat ve kulluğunuzun önüne geçmesin. Aman ha! İmanınıza güvenip de işlediğiniz günahlara karşı onu bir dayanak yapmayın. Hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekin ve onu ölüme hazırlayın."

Bu hattı es-Seyyid Muhammed Fâiz yazdı.

Tabloda geçen ve Mehmed Fâiz'in hadis diye yazdığı bu söz hadis olmayıp "mevzu" yani hadis diye uydurulmuş bir sözdür. Öyle ki İbn Ved'ân adıyla bilinen Ebû Nasr Muhammed b. Alî b. Ubeydillâh b. Ved'ân el-Mevsîlî (ö. 494/1100) adında bir zat, hadisten hiç anlamayan ve kendisi gibi yalancı (sika olmayan) olduğu ifade edilen İhvân-ı Safâ ekolünün kurucularından Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî'ye nisbet edilen *Erbaûne'l-Ved'âniyye* adlı bir eseri Bağdat'a getirir. Zira Zeyd b. Rifâa, Hz. Peygamberin hadis-i şeriflerine bazı felsefecilerin hikmetâmiz sözlerini ve Lokman-ı Hekim'in bazı sözlerini ilave etmiş ve hadis senetlerine meçhul râviler ekleyerek kırk hadislik bu risâleyi telif etmiştir. Daha sonra İbn Ved'ân'ın amcası Ebû'l-Feth Ahmed b. Ubeydullah, Zeyd b. Rifâa'dan bu risaleyi çalarak onda bazı değişiklikler yapmış, İbn Ved'ân da bunu amcasından dinleyerek rivayet etmiştir.⁶

⁴ Güler, *Ka'b b. Züheyr'in Kaside-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*, 106-108; Mustafa Üzel, "Hattat Mehmed Faiz Efendi," <https://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/mehmed-faiz-efendi.html>.

⁵ Hadis için bkz. Ebû Nasr Muhammed b. Alî b. Ubeydillâh b. Ahmed b. Sâlih b. Suleymân b. Ved'ân el-Mevsîlî, *el-Erbaûne'l-ved'âniyyetu'l-mevzûa* (b.y.: y.y., ts.), 45.

⁶ Emin Âşıkutlu, "İbn Ved'ân" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/440-441.

Resim 1: Mehmed Fâiz Efendi'nin sülüs-nesih tarzda yazdığı birinci hat tablosu. <https://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/mehmed-faiz-efendi.html>

Resim 2: Mehmed Fâiz Efendi'nin sülüs-nesih tarzda yazdığı ikinci hat tablosu. <https://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/mehmed-faiz-efendi.html>

Yazar ve eserleri hakkındaki bilgilerden hareketle Mehmed Fâiz Efendi'nin 5 eseri olduğunu tespit ettik. Ancak bunlardan ikisi hariç bir kısmına; Türkiye dışında olduğundan ve diğer bir kısmına ise akıbeti belli olmadığından ulaşma imkânı bulamadık. Dolayısıyla çalışmamızda ulaşabildiğimiz eserenlerine detaylıca değinilecek, geriye kalanlar hakkında ise kısa bir bilgi vermekle yetinilecektir.

1. Divan

Müellif ve eserlerini veciz bir şekilde ele alan Bağdatlı İsmâil Paşa eseri *Divânu şî'rin Türkiyyin* şeklinde zikrederek bunun Türkçe şiirlerin yazılı olduğu bir divan olduğunu ifade etmiştir.⁷ Şeyhülislâm

⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsârü'l-musannifin*, 2/350.

Ârif Hikmet Bey de *Tezkiretü's-şuarâ* adlı eserinde “Dîvânı vardır” sözüyle bu eserine atıfta bulunmakla yetinmiştir.⁸ Makalesinde müellif ve eserlerini veciz bir şekilde zikreden araştırmacı Süleyman Gür, Bağdatlı İsmâil Paşa'yı referans göstererek bu esere dikkat çekmiştir.⁹ Diğer bir araştırmacı Ömer Said Güler de *Tezkiretü's-şuarâ*'daki madde başlığından hareketle, şairin “Fâiz” mahlasıyla şiirler yazdığını ve bu doğrultuda bir divan kaleme aldığını ancak akıbetinin meçhul olduğunu belirtmiştir.¹⁰

2. Şerhu Kasîde-i Bânet Suâd (Kasîde-i Bürde)

Eser Fâiz Efendi'nin meşhur muhadram şairlerden Ka'b b. Züheyr'in (ö. 24/645 [?]) *Kâside-i Bürde* adlı şiiri üzerine 1776-1778'li yıllarda yazdığı Türkçe bir şerhtir. Bağdatlı İsmâil Paşa eserin adını *Şerhu Kasîdeti Bânet Suâd* şeklinde zikrettikten sonra onun Türkçe olduğunu nakletmiştir.¹¹ Abdullah b. Muhammed el-Habeşî el-Yemânî de *Câmiu's-şurûh ve'l-havâşî* eserinde Bağdatlı İsmâil Paşa'dan alıntı yaparak esere *Şerhu Kasîdeti Bânet Suâd* adıyla atıfta bulunmuş ve Türkçe mahtût olan bu çalışmanın Darü'l-kütübi'l-Misriyye'de 79/1 numara ve Bulût: 3505 nolu demirbaşında kayıtlı bulunduğunu belirtmiştir.¹² Farklı bir kaynakta ise eserin Mısır Millî Kütüphanesi'nde (*Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye*) Ebû Edhem Mehmed Fâiz adına, 3149 katalog numaralı, 1210 tarihli ve 79 Mecâmî' Türkî Tal'at koleksiyonunda kayıtlı olduğu belirtilmiştir. İlgili mecmuanın 15-163. varakları arasında kayıtlı olan kaside 17 st, 25x21,7 ölçüsündedir.¹³ Eserin yer aldığı ciltte yine Fâiz Efendinin bir diğer eseri olan *Dürre-i Munazzam* 1b-14b no'lu varaklar arasında yer almaktadır. 15-163 varakları ise tamamen kasidenin şerhine ayrılmıştır.¹⁴

Araştırmacı Ömer Said Güler, Mısır Millî Kütüphanesi Mecâmî Türkî Talat koleksiyonu 79 numarada kayıtlı olan bu yazmanın ferağ kaydında yer alan bilgilerden ve katalog bilgisinden Hüseyin b. Ahmed el-İskilibî adında bir müstensih'in 1796 tarihinde bu nüshayı istinsah ettiğini belirtmektedir. Şerhin başında 15b-20b varakları arasında oldukça geniş ve ayrıntılı bir fihrist yer almaktadır. Eser besmele ile başlamakta, akabinde seci ve tarsî ile süslenmiş yarım sayfalık Arapça bir dîbâce ile devam etmektedir. Şarih kendisini “bu abd-i âciz Ebû Edhem Mehmed Fâiz” şeklinde künye, isim ve mahlasıyla birlikte takdim ettikten sonra o sırada Üsküdar kadısı olduğuna işaret etmektedir. Güler, Fâiz Efendi'nin mukaddimede; “*talebelerin istifade edebilmesi için manzumenin kavâid açısından ele alınıp değerlendirileceğine*” şeklindeki bir sözünü naklederek onun, talebelerin sarf-nahiv konularını uygulayabilecekleri bir metin ortaya koyacağını ima ettiğini ve bu bağlamda eserinin pedagojik bir değer taşıdığını -dolaylı olarak- ifade ettiğini belirtmektedir. Zira Mehmed Fâiz Efendi, şerhi kaleme alırken İbn Hişam en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) *Şerhu Bânet Suâd*'ı başta olmak üzere gerek gramer kaideleri açısından ve gerekse de muhteva açısından faydalandığı Arapça birçok şerhe müracaat etmiştir. Şarih kasidenin tarihçesi, söylenme sebepleri, şairin biyografisi ve bunun dışındaki diğer bilgileri aktardıktan sonra بقصيدة بانة سعاد هذا بداية القول في شرح المسمى (Bu, Kâsîdet-i Bânet Suâd adıyla bilinen kasidenin şerhine giriştir.) başlığıyla 29b varağının son satırlarından itibaren şerhe giriş yapmaktadır. Esere Ka'b ve kardeşi Büceyr arasındaki mektuplaşmayı ve Büceyr'i hicvettiği beyitleri naklederek başlayan Fâiz Efendi, beyitleri sarf ve nahiv yönünden yaklaşık beş sayfada analiz etmektedir. Kasideye oldukça geniş ve detaylı bir giriş yapan şarih bu şekilde şerhin ne denli ayrıntılı olacağını da haber vermektedir. Bu

⁸ *Tezkiretü's-şuarâ*, 84.

⁹ Gür, “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”, 176.

¹⁰ Güler, “Nakîbüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'râciyye, Tebrîknâme Ve Nazireler”, 822-823.

¹¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifîn esmâu'l-muelliğîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2/350.

¹² Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu's-şurûh ve'l-havâşî* (Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 2017), 1/559.

¹³ Fatih Ramazan Süer, “Mısır Millî Kütüphanesinde (Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye) Bulunan Edebiyat İle İlgili Türkçe El Yazmaları”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13 (2017), 651.

¹⁴ Güler, *Ka'b b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*, 109.

şekilde o, mukaddimede talebeler için Arapça kavâid konusuna giriş yapmakta ve bunun pratik yönünü metnin giriş kısmından itibaren uygulamaya çalışmaktadır. Şarih, şiirlerin tahlilinde bahirlerin, kalıpların ve kafiye türlerinin yanı sıra bazı kere tanım ve tarifler de yapmaktadır. Toplam 59 beyti şerh eden Fâiz Efendi, kasideyi ele alırken bütün kelimeleri incelemekte ve gramer yönünden tahlil etmektedir. O, bu tahlillerden sonra ele aldığı her beyti “Meâl-i beyt” başlığı altında nesre çevirmekte ve beyti bazen bir ve bazen de yarım sayfada izah etmektedir. Şarihin Türkçe şerh ettiği bu eserde aynı zamanda Farsça ve Arapça ibarelerin yoğun kullanıldığı da görülmektedir. Ayrıca müellifin bu eseri *Kasîde-i Bürde* üzerine yazılan Türkçe şerhler arasında hem şerh hem de manzum tercüme özelliğine sahip tek çalışmadır. Zira onun şerh yöntemi öncelikle gramer tahlilleri, daha sonra mensur tercüme ve en sonunda da manzum tercüme şeklinde kendini göstermektedir.¹⁵

Ben haber aldım ki îâd eylemiş bana Resûl
Lîk afv itmek Resûlullâh’a olmuşdur şiâr¹⁶

Meâl-i Beyt: “Nebiy-i Efhâm Resûl-i Muhterem sallallâhu aleyhi ve sellem hakkında vaîdi bana inhâ u ihdâr-ı demimle emr-i âlîsi inbâ olunup habîr u âgâh olduğumda recâ-yı afv ile tâien der-i devletine ve musaddikan huzûr-ı saâdetine gelip îmân getirdim. Afv u kerem ahlâk-ı Resûlullâh’dan ve lutf u inâyet şeciyye-i Habîbullâh’dan olmadan olmağla afvı me’ mûlûm ve keremi matlûbumdur; ola ki hatâ u zellem indinde ma’ fuvv ve cürm-i zebim katında memhuvv olup hizmet-i devletine beni ihdâm ve etbâ-ı zevi’l-ihtirâm zümresine ilhâk eyleye” demek olur.¹⁷

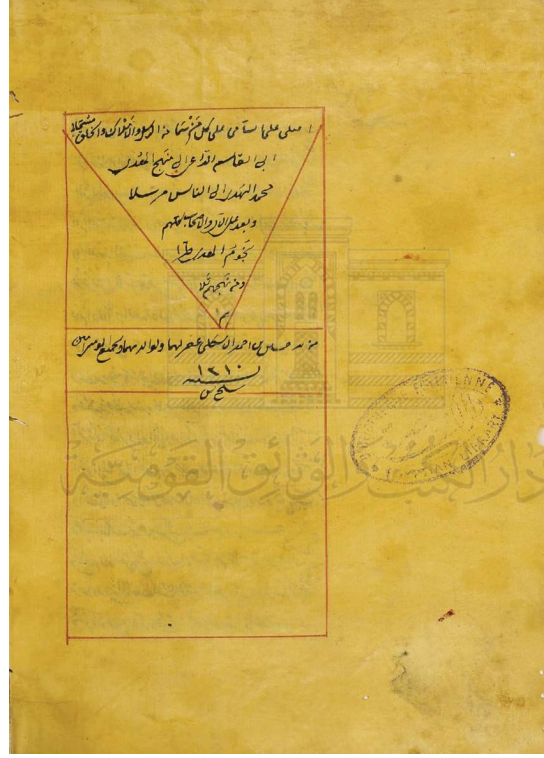

Resim 3: Mehmed Fâiz Efendi'nin *Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye* (Mısır Millî Kütüphanesi) *Mecâmi Türki Talat* koleksiyonu/79 numarada kayıtlı *Bânet Suâd* kasidesinin fihristi ve ilk varacağı

¹⁵ Bkz. Güler, *Ka'b b. Zühayr'in Kaside-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*, 108-128.

¹⁶ Güler, *Ka'b b. Zühayr'in Kaside-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*, 125.

¹⁷ Güler, *Ka'b b. Zühayr'in Kaside-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*, 123.

Resim 4: Mehmed Fâiz Efendi'nin *Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye* (Mısır Millî Kütüphanesi) *Mecâmi Türki Talat* koleksiyonu/79 numarada kayıtlı *Bânet Suâd* kasidesinin son varacağı.

3. *Mecmûa-i Eş'âr*

Eserin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY03710 numara ve Mi'râciye-i Faiz adıyla kayıtlıdır. Yaklaşık 49 varaktan müteşekkildir. Mecmua içerisinde sadece Fâiz Efendinin değil aynı zamanda onun tarafında eklenen birçok şaire ait şiirler de yer almaktadır. Nüsha Mi'râciyye-i Seyyid Muhammed Fâiz Efendi başlığı altında “fâilâtun-fâilâtun-fâilun” aruz vezniyle yazılan 121 beyitlik Türkçe bir mi'râciyye ile başlamaktadır. Kaside 11b-15b varakları arasında yer almaktadır. Güler'in tespit ettiği diğer bir nüsha ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonu 2158 numarada 1b-5b varakları arasında bulunmaktadır. Her iki nüsha da Taylesânîzâde Hâfız Abdullah Efendi (ö. 1794-95 [?]) tarafından istinsah edilmiştir. Mi'râciyye'den önce Van Müftüsü Bedreddin Ömer Efendi'ye ait, Tahmîsu Na'ti'n-Nebî Sallallahu aleyhi vesellem başlıklı 14 beyitlik bir na't-ı şerîf üzerine kaleme aldığı Arapça bir tahmis bulunmaktadır. Ondan sonra Fâiz Efendi'nin, oğlu Mehmed Hâlid Efendi'nin sakal bırakması üzerine yazdığı sekiz beyitlik ve öğretmen oluşu üzerine yazdığı yedi beyitlik birer tarih manzumesi yer almaktadır. Bundan sonra diğer oğlu İbrâhim Edhem Efendi'nin doğumunu kaleme aldığı biri üç diğeri beş beyitten oluşan iki manzumeye yer vermektedir. Şair, Sultan I. Abdülhamid ve Sadrazam Paşa için yazdığı dua ve İbnu'n-Nahvî künyesiyle tanınan Ebu'l-Fazl Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî'nin (ö. 513/1119) el-Kasîdetu'l-Munferice adındaki 46 beyitlik manzumesini naklettikten sonra Mi'râciye'ye giriş yapmaktadır. Mîraç olayına giriş yapan Fâiz Efendi, bu kasidede Cebrâil'in inişini, Hz. Peygambere hazırlanması için nida edişini, Burak adlı bineğin sıfatlarını ve Resulullah'ın ona binişini anlatır. Kaside onların Medine ve Medyen şehirlerinden geçmeleri, buralarda ikişer rekât namaz kılmaları, Hz. Peygamber'in yolculukta karşılaştığı Yahudi ve Hristiyan adamlar ile bir kadının kendisini fitneye düşürmeye çalışmalarını ve bunun sonucunda üm-

metin başına gelecek olayları haber vermekle devam eder. Bu merhaleden sonra Resulullah'ın Kudüs'e ve Mescîd-i Aksâ'ya gelişi, buralarda iki rekât namaz kılışını konu edindikten sonra yolculukta biri süt ve diğeri içki olan iki kâseden bahseder. Burada Resulullah'ın sütü tercih etmesi üzerine Cebrail'in قد أصبت يا رسول الله (Doğru olanı yaptın ey Resulullah) şeklinde onu tasdik ederek ümmetinin İslam'ı kabul edeceği müjdesini ele alır. Kasidenin ilerleyen sayfalarında artık semanın kapılarının açılmasıyla meleklerin Hz. Peygamber'e selam verdiklerini, cehennem bekçisi Malik'i görmesini ve Cebrâil'in cehennem ehlinin çekeceği azapları ona göstermesini ele alır. Mehmed Fâiz'in kasidesinde olabildiğince olayları veciz bir şekilde nakletmeye özen gösterdiğini görmekteyiz. Kendisi ayrıntılardan çok bu ayrıntıların üst başlıklarına odaklanmaktadır. Örneğin Cehennem ehlinin azaplarından bahseden şair bunların detayına girmemektedir. Kasidesine bir kürsü üzerinde oturan Hz. Âdem ile devam eden şair, Resulullah'ın ona selam verişini, daha sonra Hz. İsa, Hz. Yahya Hz. Yusuf, Hz. İdris, Hz. Harun, Hz. Salih, Hz. Musa ve Hz. İbrahim'i görüp onlarla selamlaşmasından bahseder. Şair, tarih kitaplarında aktarılan miraç hadisesine bağlı kalarak Cebrâil'in artık kendisine izin verilen yere gelip daha ilerisine geçemeyişini de değinir. Buradan itibaren Peygamber tek başına yola devam eder, cenneti görür ve sonunda da Allah'ın tahtına yaklaşır. Burada Allah ile konuşması ve ondan vahiyler aldıktan sonra Hz. Musa'nın olduğu kata dönüşü ve aralarında namazın elli rekât oluş konusunu konu edinir. Hz. Musa'nın ona Allah'a dönüp bunun hafifletilmesini istemesini ve en son beş vakte kadar inişini de kasideye dahil eden Fâiz Efendi aynı zamanda müşriklerin miracı yalanlama hadiseleri ile Ebû Cehil'in ondan delil istemesi gibi miraç olayından sonraki hadiselere de değinmektedir. Şair, bu hadiselere de değindikten sonra kasideyi sonlandırmakta ve kendi nefisini de zelil göstererek ahireti için kendisine dua etmektedir.¹⁸

Kışsa-i mi'râc-ı Sultân-ı Enâm
Oldu icmâlen bu nazm içre tamam

Ey türâb-ı merkadi âlî zî-arş
Ey ğubâr-ı dergehi kuhl-i ulâ

Ey hatâ-püşende-i ehl-i zunûb
Ey atâ-bahşende-i ehl-i tukâ

Bu ğarîk-i lücce-i cürm u günâh
Rû siyah-ı mecma-i ayn-ı hatâ

Ümmet içre böyle hiçbir âsî kul
Gelmemiştir halk olalı bu fenâ

Fâiz eyle rûz-ı mahşerde onu
Kıl şefâat ey Kerîm-i Zu'l-atâ

Sana u âline ashâbına hem
Essalâtu vesselâm ey Müctebâ¹⁹

Mehmed Fâiz Efendi'nin bu mecmuasında Mi'râciye dışında üç tür şiir daha vardır. Bunlardan birinci tür sultanlar, şehzade ve şeyhülislamlar için Arapça ve Türkçe olarak kaleme aldığı ve daha çok tebriknâme tarzında nazmettiği şiirlerdir. Bu grupta Sultan I. Abdulhamid için yazdığı bir dua, bayram dolayısıyla nazmettiği 13 beyitlik bir tarih manzumesi, Şehzade Ahmed'in doğumu için yazdığı 16

¹⁸ Faiz Ahmed, *Mi'râciye-i Faiz* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY03710), 10b-15a; Güler, "Nakibüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'râciyye, Tebriknâme Ve Nazireler", 823-867.

¹⁹ Faiz Ahmed, *Mi'râciye-i Faiz* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY03710), 15a-15b.

beyitlik bir tarih manzumesi, sultan III. Selim'in tahta oturması üzerine yazdığı 15 beyitlik bir tarih manzumesi bulunmaktadır. Yine Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi, Şeyhülislam Mehmed Kâmil Efendi ile Şeyhülislam Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi hakkında 15 beyitlik Arapça birer methiye de yer almaktadır. İkinci tür ise Osmanlı döneminin bazı meşhur şairlerin gazelleri üzerine yazdığı nazirelerden oluşmaktadır. Burada Bâkî'nin iki gazeli, Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin iki gazeli ile Nefî, Koca Râgıb Paşa, Salâhî ve Sâlim'in gazelleri üzerine yazdığı 8 nazire yer almaktadır. Üçüncü tür ise aile içerisinde meydana gelen bazı gelişme ve olaylar üzerine kaleme aldığı şiirlerinden oluşmaktadır. Bunlardan biri oğlu Mehmed Hâlid Efendi'nin sakal uzatması ve ilmiyeye girmesi üzerine kaleme aldığı iki tarih gazelinden ikincisi ise Târîh-i Velâdet başlığıyla oğlunun doğumu üzerine biri üç diğeri beş beyitten oluşan iki tarih manzumesinde ibarettir.²⁰

Târîh-i Lihye

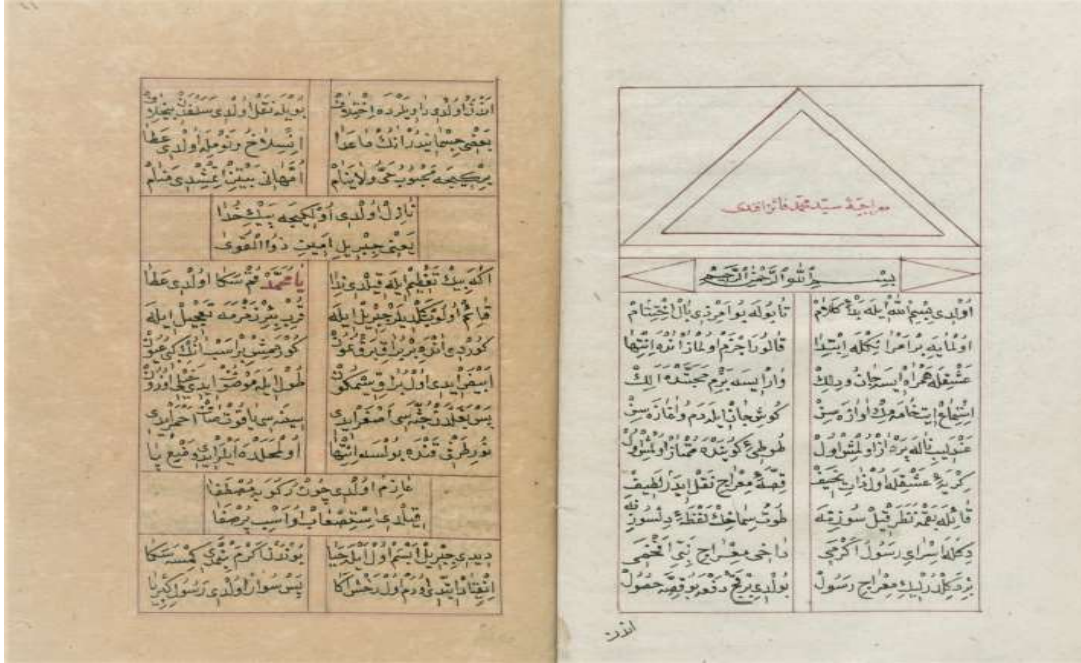
Hamd ola Hallâk-ı âlem Hayy u Rahmân u Kadîr
Eyledi bu abd-i müznib-i mücrime lutf-i kesîr

Kim Muhammed Hâlidim nûrum o nûr-ı bâsiram
Lihyesini gördü izârında bu ayn-i kâsiram²¹

Târîh-i Velâdet

Hudâ ihsân idtüb verse bize bir necl-i müstesnâ
Ki hemnâm-ı resûl-i hak hem Âl-i Hazreti Tâha

Onu ilm u amel ile muammer eyleye Bârî
Ona kedd u mihen göstermeye Hallâk Mevlâna²²

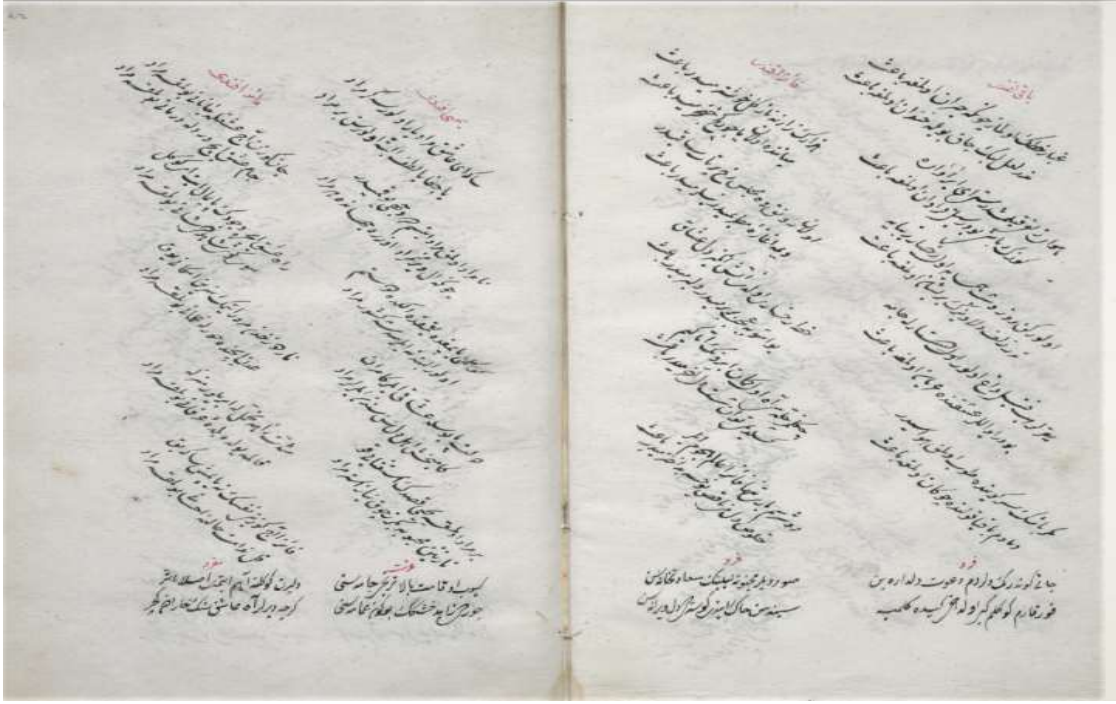

Resim 5: Mehmed Fâiz Efendi'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY03710 numaralı ve "Mi'râciye-i Faiz" adıyla kayıtlı eserinde bulunan Mi'râciye kasidesinin ilk varacağı

²⁰ Güler, "Nakîbüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'Râciyye, Tebriknâme Ve Nazireler", 823-829.

²¹ Faiz Ahmed, *Mi'râciye-i Faiz* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY03710), 3b.

²² Faiz Ahmed, *Mi'râciye-i Faiz* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY03710), 4b.

Resim 6: Osmanlı dönemindeki bazı meşhur şairlerin gazelleri üzerine yazdığı bazı nazireler ve kendi şiirlerini gösteren bir varak

4. ed-Dürrü'l-munazzam fi'l-mebâhisi's-selâseti'l-i'tikâdiyye

Bağdatlı İsmail Paşa'nın Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin adlı eserinde ed-Dürrü'l-munazzam fi'l-mebâhisi's-selâseti'l-i'tikâdiyye²³ ve bazı kataloglarda ise Farsça tamlamayla Dürre-i munazzam şeklinde kaydedilen eser kelimî konuları ele alan Türkçe manzum bir çalışmadır. Fâiz Efendi'nin Şerhu Kasîdeti Bânet Suâd adlı şerhi ile aynı cilt içerisinde yer alan eser Mısır Milli Kütüphanesi'nde (Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye) Ebî Edhem Mehmed Fâiz adına nispetle 1605 numaralı katalogda, 1210 tarihli ve 79 Mecâmî Türkî Tal'at koleksiyonunda kayıtlıdır. İlgili mecmuanın 1b-14b varakları arasında kayıtlı olan yazma, 17 st, 21,7x25 ölçülerindedir.²⁴ Arapça katalog çalışmasında bu eserin içeriği hakkında özet bilgi verilmektedir. Buna göre eser kelimî meselelerin önemli başlıklarından olan hüsün ve kubuh (İyilik ve kötülüğün kaynağı), e'âlullâh (ilahi fiillerin kulların yararına olup olmadığı) ve e'âlû'l-ibâd (kulların fiillerinin kendi hür iradeleriyle mi yoksa bir zorlama ve cebir sonucunda mı meydana gelip gelmediği) şeklinde üç başlığa ayırdığı görülmektedir. Dolayısıyla genel bir perspektiften bakılacak olursa bu eserin daha çok kaza-kader konularını ele alıp tartıştığı düşünülmektedir. Eser hakkında bilgi veren katalogda bu yazmanın Türkçe olduğu nakledilmekte ve بنام آنکه فورقارم که کلمه که اوله در کتب کتبیه کتبیه (Her eylemi/işi güzel olan Allah'ın adıyla) şeklinde manzum bir söz zikredilmektedir.²⁵

²³ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin*, 2/350.

²⁴ Süer, "Mısır Millî Kütüphanesinde (Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye) Bulunan Edebiyat İle İlgili Türkçe El Yazmaları", 620.

²⁵ Güler, *Ka'b b. Zühayr'in Kasîde-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*, 102; Güler, "Nakîbüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'Râciyye, Tebriknâme Ve Nazireler", 821.

5. Risâle fi'l-ulûm

Kaynaklarda Risâle fi'l-ulûm adıyla zikredilen eser hakkında herhangi bir malumata ulaşamadık. Bununla beraber Ömer Said Güler, bunun ilimler tasnifi veya İslâmî/tabii ilimlere dair derleme türünde kısa bir eser olabileceğini ifade etmektedir.²⁶

Kaynakça

- Ahmed Rıfat Efendi. *Devhatu'n-Nukaba/Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşraf*. ed. Hasan Yüksel - Mehmet Fatih Köksal. Sivas: Dilek Matbaası, 1998.
- Akti, Yunus. *Ahmed Nazif Efendi Ve Nakibüleşrafına Dair Eseri: Riyâzu'n-Nukabâ -Tahlil Ve Metin*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aşıkcutlu, Emin. "İbn Ved'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/440-441. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Behiyye - Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Çınarcı, Mehmet Nuri. *Şeyhülislam Arif Hikmet Beyin Tezkiretü's Şu'arası ve Transkripsiyonlu Metni*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ebû Nasr Muhammed b. Alî b. Ubeydullâh b. Ahmed b. Sâlih b. Suleymân b. Ved'ân el-Mevsilî, *el-Erbaûne'l-ved'âniyyetu'l-mevzûa*. b.y.: y.y., ts..
- Faiz Ahmed. *Mi'râciye-i Faiz*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY03710. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty03710.pdf>
- Güler, Ömer Said. *Ka'b b. Zühreyn'in Kasîde-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri)*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Güler, Ömer Said. "Nakibüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'râciyye, Tebrîknâme Ve Nazireler". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 47 (2022), 813-868.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (ts.), 155-239.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmiu's-şurûh ve'l-havâşî*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017.
- Işık, Ayhan. "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşraflık Müessesesi Ve Meşihat Arşivindeki Nakîbü'l-Eşraf Defterleri". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 8 (2014), 213-285.
- İbn Ved'ân, Ebû Nasr Muhammed b. Alî b. Ubeydullâh b. Ahmed b. Sâlih b. Suleymân b. Ved'ân el-Mevsilî. *el-Erbaûne'l-ved'âniyyetu'l-mevzûa*. b.y.: y.y., ts.
- Köksal, Mehmet Fatih. "Fâ'iz / Safhî, Bıçakçılar İmamı Hafidi Seyyid Mehmed Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2015. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faiz-safhi-bicakcilar-imami-hafidi>
- Süer, Fatih Ramazan. "Mısır Millî Kütüphanesinde (Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye) Bulunan Edebiyat İle İlgili Türkçe El Yazmaları". *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13 (2017), 590-698.

²⁶ Güler, Ka'b b. Zühreyn'in Kasîde-i Bürde'sine Osmanlı Döneminde Yazılan Türkçe Şerhler (Karşılaştırmalı İnceleme - Üsküdarî Ahmed Efendi, Abdurrahman Abdî paşa ve İsmâüddin Efendi Şerhlerinin Tenkitli Neşirleri), 102; Güler, "Nakibüleşraf Mehmed Fâiz Efendi'nin Türkçe Şiirleri: Mi'râciyye, Tebrîknâme Ve Nazireler", 821.

TRABZONLU MÜELLİFLER VE ESERLERİ / OSMANLI DÖNEMİ

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. ed. Nuri Akbayar - Seyit Ali Kahraman. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey. *Tezkiretü 'ş-şu'arâ*. ed. Mehmet Nuri Çınarcı. Ankara: Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2019.

Üzel, Mustafa. "Hattat Mehmed Faiz Efendi," <https://hattatlarimiz.blogspot.com/2015/12/mehmed-faiz-efendi.html>.

